

Jan. 1955 1/20

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”		
VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT		
JANUARI 1955	ONDER REDACTIE VAN: H. DE JONG	28e JAARGANG Nº 1
UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: MAJELLAPARK 61, UTRECHT Gironummer 575520 ten name van de Vereeniging „OUD-UTRECHT”		

PROFESSOR DOCTOR WILLEM VOGELSANG †.
1875—1954

Ook in het orgaan van Oud-Utrecht behoort de man herdacht te worden, die het kunsthistorisch onderwijs aan de Universiteit te Utrecht geschapen en in veertigjarige werkzaamheid met een eigen stempel gemerkt heeft.

De „Commentarii”, door vrienden aangeboden bij zijn 75e verjaardag in 1950, weerspiegelen een bewegelijke geest, een zeer persoonlijk docent, een geleerde van breder allure dan de grenzen van het eigenlijke vak, een man aan wie velen dankbare vriendschap toedroegen.

Wie in Utrecht kende niet, ook zonder misschien zijn naam te weten, die elegante, joyeuse figuur, veerkrachtig van loop, een verschijning met iets feestelijks over zich, hoe dan ook iemand anders dan een ander! Zó het uiterlijk aspect van de hoogleraar, waaraan een boeiende persoonlijkheid en een geheel eigen en oorspronkelijke wijze van doceren beantwoordden.

Buitenstaanders vermoedden niet gemakkelijk wat achter dat vlotte, „wereldse” uiterlijk verborgen lag. Onwillekeurig meet men iemands type af aan de levenssfeer van het eigen milieu en oordeelt dan onbillijk. Ik schrijf dit in de Kerstdagen. Bij de Kribbe kwamen herders — en wijzen. Oud-leerlingen hebben bij de herdenking in het Kunsthistorisch Instituut, daags voor zijn begrafenis, getuigd, dat zijn onderwijs ook vorm en richting aan hun leven heeft gegeven.

Dat Vogelsang aan de utrechtse kunst bijzondere aandacht gewijd heeft, spreekt wel vanzelf bij iemand, die de laat-middeleeuwse miniaturen en de middeleeuwse beeldhouwkunst meer dan eens tot objecten van publicaties koos. Zijn erudiete rede over Jan van Scorel en de Utrechtse Kunst, in 1941 op de 1e Universiteitsdag in de Dom uitgesproken, stond hij bereidwillig voor het Jaarboekje

van Oud-Utrecht van het volgende jaar af. Uit eigen tijd hebben zowel de bohémien Erich Wichman-tot-1920 als het gouden geschenk van Koningin Wilhelmina aan Eisenhower, het erezwaard van de Broms (1947), hem tot afzonderlijke publicaties bewogen. Zijn afscheidscollage op 12 November 1946 legde welsprekend verslag af van Veertig jaren kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Utrecht.

Prof. Vogelsang, wiens vitaliteit onbegrensd scheen en die ook in zijn emeritaat rusteloos werkzaam gebleven was, is op 14 December 1954 na een korte ziekte overleden. Op verhevener plan heeft het „immer strebend sich bemühen“ van zijn vereerde Goethe ook in dit leven tot een bevrijdende voltooiing geleid. v. C.

DE ZIJL VAN ST. MARIE.

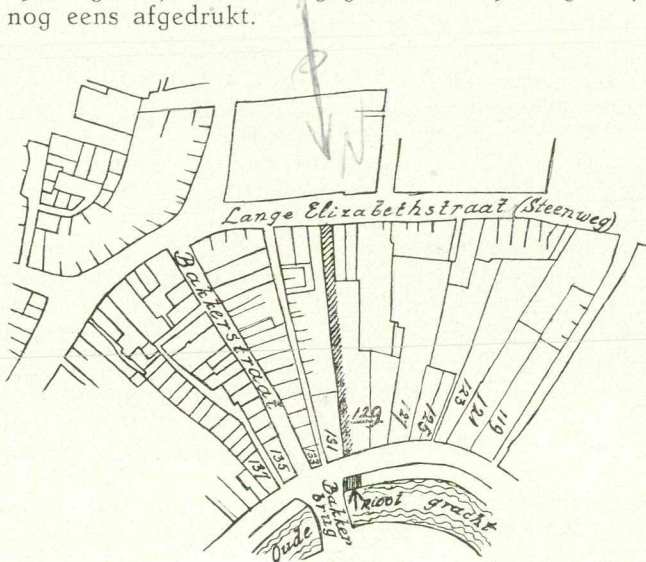
Ongeveer midden November (den 18en of den 19en) werd naar aanleiding van een klacht over last van water in den kelder van het perceel Oudegracht 131 een onderzoek ingesteld naar de herkomst daarvan. Die werd gevonden in een lange overwelfde ruimte, welke zich bevindt tusschen de kelders van de percelen Oudegracht nr. 129 (het voormalige hotel Het Kasteel van Antwerpen) en nr. 131. Deze ruimte strekt zich in de lengte grachtwaarts uit tot aan den werfmuur en had een zeer modderigen bodem. Bij peiling bleek, dat er in de diepte zelfs geen vaste bodem aanwezig was. Dit laatste is een duidelijke aanwijzing, dat het gevondene, hoewel als riool gebruikt, niet als zoodanig aangelegd werd, maar een overblijfsel van een oude watergang of sloot moet zijn. Aan den ouderdom behoeft niet getwijfeld te worden: bij het verwijderen van de modder (voor zoover dit noodzakelijk was) werden daarin verscheidene scherven van eeuwenoud aardewerk gevonden, en ook nog een nagenoeg niet beschadigde klein testje, dat alleen aan de binnenzijde verglaasd is. Bovendien bevatten de opstaande wanden nog overblijfselen van metselwerk, dat 5 à 6 eeuwen oud is.

De ruimte wordt voor het bovengedeelte doorsneden door een kleine dwarsgang, die toegang geeft tot een stookkelder van het vroegere hotel. De vloer van het gangetje rust op de beide zijwanden van de ruimte, zoodat de waterafvoer daaronder vrijgebleven is. De zijwanden van het gangetje sluiten het bovengedeelte der ruimte af.

Door het wegbreken van een dier zijwanden (die naar de grachtzijde) ontdekte men de oude watergang opnieuw. Bij het openen van de andere zijwand kon vastgesteld worden dat de overwelfde ruimte zich in tegenovergestelde richting nog zeer ver uitstrekt.

De overwelfde ruimte heeft een gemiddelde breedte van ongeveer 1 meter en een hoogte van gemiddeld 3 meter.

Het nu weer gevondene bevestigt m.i. de mededeeling op bladz. 46 van den 24en jaargang (1951) van het Maandblad, dat de vroegere zijl van St. Marie langs de zuidzijde van den hof van het vroegere huis Schoenegge liep, zooals dat op het daarbij gevoegde plattegrondje staat aangegeven. Dit plattegrondje wordt hierbij nog eens afgedrukt.

Bij meer dan één lezer zal misschien reeds drie jaren geleden de vraag opgekomen zijn, hoe dan het verloop van die zijl of watergang van de tegenwoordige Mariaplaats tot in het nu nog aanwezige deel, dat in de gracht uitmondt, geweest moet zijn. Ik heb getracht daarop het antwoord te vinden. Echter tevergeefs.

Uit de laatste der in de erfpachtbrief van 1356 gestelde voorwaarden (zie blz. 26/27, jrg. 24) blijkt duidelijk, dat de zijl (zooals waarschijnlijk vóórdien het geval geweest was) eventueel zou moeten kunnen dienen om het water van het kerkhof van St. Marie af te voeren. Niet lang te voren schijnt een andere afwatering gemaakt te zijn langs de noordzijde van het kerkhof onder den stadswal door. (Deze wordt nog op 29 April 1555 vermeld). De zijl zal toen verder in gebruik gebleven zijn, om de bewoners van de huizen aan de Mariastreet en Steenweg (Heilige weg) gelegenheid te geven hun water grachtwaarts af te voeren.

Men moet zich dat water niet voorstellen als een onbeduidend geval. Het was de voortzetting van een sloot, die zes eeuwen geleden de oostkant van het kerkhof afsloot (van den noord-west-

hoek van den Springweg tot achter den zuid-westhoek van de Mariastraat). Die sloot zou, volgens een overeenkomst van 1397 van het kapittel met de stad „in den bodem” ruim 15 voeten breed zijn, dus ongeveer 3.5 meter. Rekent men daarbij nog de glooiing aan beide zijden (want de bodem moet ongeveer op waterpeil gelegen hebben, dus ± 4 meter beneden straatpeil), dan komt men voor wat de straathoogte betreft tot een breedte van 9 à 10 meter. Dit komt vrijwel uit, wanneer men weet, dat op 30 Juli 1584 aan zekeren Claes Rutgerss. (van Schoonrewoert) in koop afgestaan werd het erf achter zijn huis „tot ande aefdocht, in de brete van XII voeten ende IX voeten lang”. De achterzijde van zijn erf lag alzoo nog 2.5 à 3 meter van den kant van de zijl.

De zijl liep dus van de noordzijde van de tegenwoordige Maria-plaats achter de huizen aan de westzijde van de Mariastraat door. Het spreekt vanzelf, dat de bewoners van die huizen getracht hebben van de aanwezigheid dier ruimte achter hunne huizen een zoo groot mogelijk gebruik te maken voor allerlei doeleinden, hetgeen uit verschillende mededeelingen blijkt. Over de eerste anderhalve eeuw na het in erfpacht uitgeven van het bovengenoemde deel beschik ik (nog) niet over gegevens. Op 20 Mei 1500 werden twee gecommitteerden uit den raad benoemd „totter haeftocht in Sunte Marienstraet”. Na uitgebracht rapport werd hun 30 Juni d.a.v. in last gegeven om allen, „die indie haeftocht getymmert hebben opter stat erve” te bevelen die getimmerten af te breken. De bewoners hadden dus achter hun erven gelegen grond in beslag genomen. Er wordt bij vermeld, dat „die haeftocht half der stat ende half den heeren van tSunte Marien toebehoirt”. Zoowel de stad als het kapittel hadden belang bij het openblijven van den sloot voor waterafvoer. In 1523 had het kapittel weder geschil, nu met zekeren Jan Weyman. Deze had een „traly inder voirs, aeftocht” gezet en nog een en ander daar aangebracht. Weer werd bevolen (14 October) dat alles te verwijderen. Dat het hier om dezelfde waterloop ging, blijkt wel hieruit, dat die „aefdocht” gemeenschappelijk bezit van stad en kapittel genoemd werd. Een dergelijk geval werd op 10 April 1532 gegeven.

De bewoordingen van het op 19 September 1552 in den raad beslotene is wel van belang. Toen werden weder twee raadsleden aangewezen tot onderzoek van de „timmeringe, gedaen inde aeffdocht *streckende van bij Clarenborch tot Sunte Mariensloot*, daer duer deser stadt erff becommert ende betymmert is”. Hieruit blijkt tot waar *ongeveer* de watergang liep. In elk geval nog iets verder, dat het huis van Claes Rutgerss, bovengenoemd, die bezitter was van (van de Mariaplaats af gerekend) het derde huis voorbij de tegenwoordige achteruitgang van de Handelsbeurs. En nog iets nader wordt de loop van de afdocht aangeduid in een besluit van de vroedschap van 19 Juni 1637, genomen naar aanleiding van een

„requeste vande gebruyren aende suytsijde der strate voor Clarenburch”. Dit besluit hield het bevel in aan de „gebuyen door welcker huysingen ende erven den affdocht in desen verhaelt is lopende”, om die affdocht binnen acht dagen te reinigen enz. Men zou hieruit de conclusie kunnen trekken, dat de watergang met een bocht achter de huizen aan den Heilige weg en verder onder enkele huizen staande aan Voor Clarenburg doorliep.

Maar hoe die dan van daar liep (of nog loopt) tot aan de achterpoort van Het Kasteel van Antwerpen? Misschien zal te eeniger tijd door andere vondsten het antwoord op die vraag gegeven kunnen worden.

Op den hier afgedrukten plattegrond van het stadsgedeelte tusschen de Mariaplaats en de Oudegracht is aangegeven het verloop van een nog bestaand riool achter de huizen aan de Mariastraat,

voor zoover dat thans bekend is. Het ligt ter plaatse waar vroeger de waterloop gevonden werd.

K.

In het dagblad Trouw van Vrijdag 26 November 1954 stond — naar aanleiding van het vinden van het overblijfsel van de Zijl — een onzinnig artikeltje, onder den titel: „Het zijl van Sinte Marie (oud stroompje tussen Oudegracht en Maria-plaats)“.

Dit geeft mij aanleiding een enkel woord te plaatsen over journalistische zoogenaamde geschiedschrijving. In den loop der jaren zijn al heel wat artikelen in de kranten verschenen, welke een of ander onderwerp uit Utrechts verleden behandelen.

Natuurlijk kan het ieder rechtgeaard stadgenoot slechts verheugen, dat belangstelling gewekt wordt voor de geschiedenis van de plaats zijner inwoning. Maar dan moet dat geschieden op een deugdelijke manier, na een verantwoord onderzoek! En niet — zooals veelal geschiedt door vluchtig uit allerlei vroegere geschriften een en ander zonder eenige kritiek bijeen te zamelen, om daarna uit de nog vluchtiger geschreven aantekeningen iets samen te stellen dat geen juisten en soms zelfs een verwarrenden indruk maakt.

Door zóó te handelen mishandelt men het verleden. En het ergste is nog dat belangstellende lezers het hun voorgezette als volle waarheid aanvaardden, en zoo een onjuiste kennis bekomen van hetgeen vroeger geschied is.

K.

IETS OVER OUDE KAARTEN.

Er zijn o.a. twee oude stichtse kaarten, die op voor het publiek toegankelijke plaatsen gemakkelijk bezichtigd kunnen worden, namelijk de kaart van De Roy van ongeveer 1740, tien bladen met een fraaie omlijsting van de wapens van de groot grondbezitters, die destijds dergelijke uitgaven mogelijk maakten, in het kasteel te Zuilen, en een grote geschilderde kaart van ongeveer 1640 in het gemeentehuis te Maartensdijk.

Deze geven beide aanleiding tot soortgelijke opmerkingen als over de grens Gooi-Sticht van 1535 te maken vielen, en bewijzen hoe voorzichtig men moet zijn met het toekennen van bewijskracht aan schijnbaar duidelijke details. Wanneer men zelf over een blad van De Roy beschikt is het leerzaam te trachten de kilometerlijnen van de topografische kaart met gebruikmaking van vergelijkbare punten hierop over te brengen.

Doet men dit met de kaart van Ottens van het Gooi van $\pm$ 1735, die door De Roy voor zijn middenbovenblad werd benut, dan verkrijgt men nog een bruikbaar resultaat: de vierkanten worden wat scheef en langwerpig, en de „windroos“ wijst wel 20° verkeerd, maar men komt met rechte lijnen toch zowat uit. Tracht men nu op het middenbovenblad van De Roy ditzelfde te doen dan valt al direct op hoe slordig hij de kaart van Ottens overgenomen heeft, en tracht men de lijnen op het verdere blad door te trekken dan raakt alle verband met de topografische kaart zoek.

Dit bewijst dat De Roy waarschijnlijk véél minder dan zijn voor-

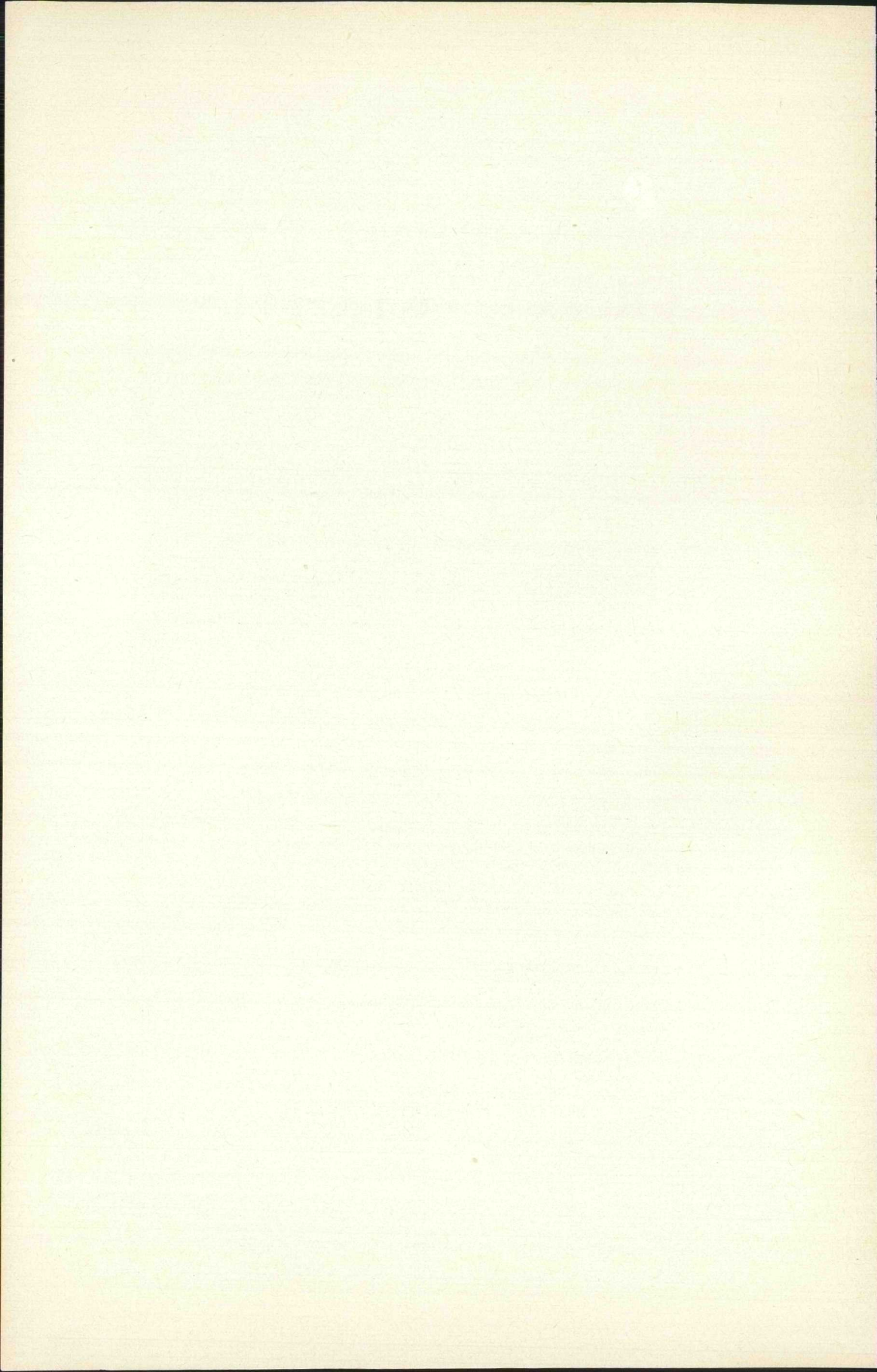
MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN
TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD
EN PROVINCIE UTRECHT

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG

1954

UITGAVE VAN DE VEREENIGING

REGISTER

Aa (Claes van der)	30	Bolestein, landgoed te Maarssen	43
Abcoude (Gijsbert van)	48	Borsseles (Alienora van)	4
——— (Zweder van)	48	Bosch ridder van Rosenthal (Jhr. Mr. Dr. L. H. N.)	46
Achterberg, Friese steeg te	15	Boswell (James)	67
———, kasteel Levendael	32	Brederode (Gysbert van), dom- proost	74
Agridiogen	20	Breukelen	62
Alyt, Jan scriver dochter, geh. met Claes van der Aa	30	———, oudheidk. vondsten ...	15
Amerongen, kasteelhistorie... ..	44, 56	Brievenbussen, groene	79, 88
Amersfoort, St. Agatha Kapel ...	96	Brom (Jan Eloy). Ter gedach- tenis	17— 20
Amstel (Arnold van)	42	——— (Jan Hendrik)	17
——— (Gijsbrecht van)	42	Broot (Gerrit), deken	1
Andel (H. van)	46	Bronsveld, (Dr. A. W.)	75
Arnhemse burgers 1456	74	Bruese (Willem van)	5
Austerlitz	78	Bunnik, huis Cammingha	86
———, herberg Londen te	40	Bunschoten en Dithmarschen ...	31
Avennes (Maria van, geh. met Arnold van Amstel)	42	Burgers (Thomas)	84
Barendrecht, predikant	79	Buyts Ballot, hoogleraar	11, 85
Bart (Hendrik)	67	Cammingha, huis	86
——— (Leonard)	67	Campen (Mr. J. W. C. van) ...	83
Bernhard (Z.K.H. prins)	25	Clerck (Willem), boekdrukker... ..	31
Beusichem (Sweder van)	48	Culemborg (Aleid van, geh. met Frederik van IJsselstein)	42
Bilthoven	60	——— (Cornelia van)	4
Blauwkapel	13, 68	——— (Elisabeth van)	4
Boekaankondigingen:		——— (Jaspar, heer tot)	4
A. M. van Akerlaken, De Pie- terskerk te Utrecht	59	Cuypers (Dr. P. H. J.), archi- tect	58
W Grapendaal, De buurtschap Austerlitz	78	David van Bourgondië, bisschop	74
H. van Heukelom-van den Brandeler, Dr. ir. G. W. van Heukelom	57— 59	Diepenhorst (Mr. G. A.)	46
A. J. S. van Lier, De Funda- datie van de vrijvrouwe van Renswoude	52— 55	Dirc, vrouw van Jan scriver ...	30
J. C. Trimp, Joost van Lode- steyn als piëtistisch dichter ...	31	Dirck II van Are, bisschop ...	26
A. J. van de Ven, J. W. C. van Campen, L. S. Meihuizen, Utrechtse archieven	12— 13	Doorn, Maartenskerk	72
De Nederlandse Musea	85	——— pomp	83
Zuid-Afrikaners in Utrecht ...	84	——— (Jhr. E. C. U. van) ...	46
Boendermaker (Th.)	62	Doornenburg, landgoed te Maarssen	43
Bogaert (Justus van den), predi- kant	31	Duyst van Voorhout (Maria) ...	53
		Egeraat (Dr. L. van)	75
		Egmond (Johan van)	4
		——— (Karel van)	5, 6
		——— (Maria Christina van)	5
		——— (Lamoraal I, graaf van)	5

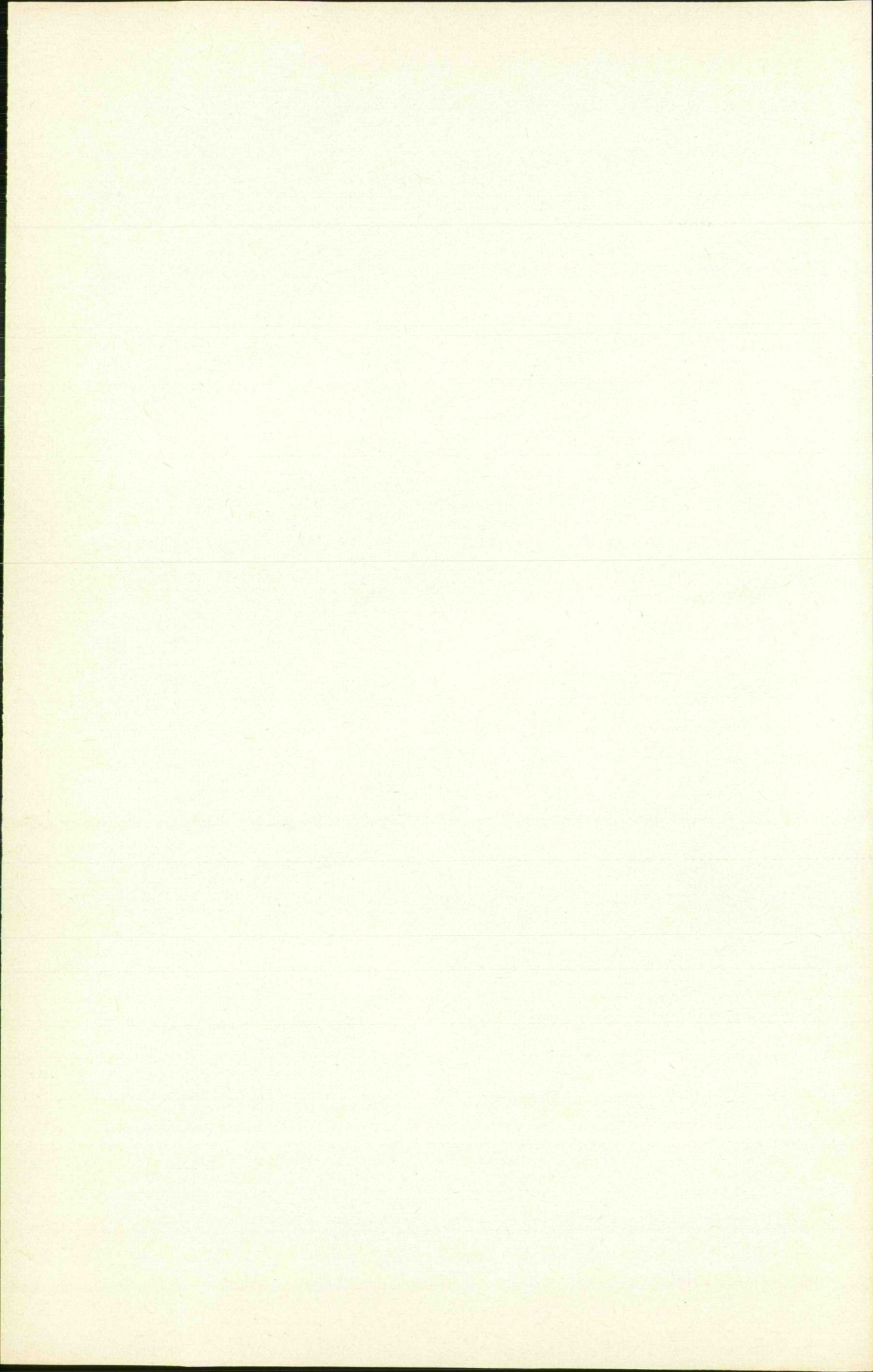
— (Lamoraal II van)	5, 6
Elst (hij Rhenen), vrijheidsboom	71
—, molen	86
Ertborn (F. ridder van)	46
Excursies naar:	
Jacobikerk	33
Spoorwegmuseum	89
IJsselstein	41
Breukelen	61
Evert Zoudenbalch-huis	16
Fischer (Hildegard)	20
Folklore-studie	34
Freyse (Johan)	15
Friese steeg te Achterberg	15
Fundatie van Renswoude	52— 55
Gaasbeek (Jacob van)	46
Gaasbeeker-Gilde	46— 48
Geëmancipeerde vrouw, Een	10
Gereformeerd Burgerweeshuis	16
Gevelsteen, Springweg 61	96
Gheryt Aelbrechtszoon, boekenschrijver	30
Gheryt de cuper Ghisebrechtszoon, boekenschrijver	30
Glazen wagen (De), postkoets	39
Gooi, De grens met het Sticht	94
Graft (Mej. Dr. C. C. van der)	34
Gramser, onderwijzer	79
Grens Gooi-Sticht 1535	94
Grenspalen in de provincie	38
Groene brievenbussen	79, 88
Gunterstein	16, 63
Hasaert (Loef)	30
Heeckeren en Brandsenburg (W. R. baron van)	46
Heemschut, Bond	76
Heemstra (Mr. S. baron van)	46
Heimenberg	7
Henrichs (J. L.)	21
Herderwijk (Jannes van), boekenschrijver	30
Hermans, arts	79
Heukelom (Bertha van, geh. met Gijsbrecht van Amstel)	42
— (Dr. ir. G. W. v.)	57— 59
Heyinge, geslacht	31
Hieronymuskerk	24
Hreni	6
Huizen te Utrecht:	
Het Park	31, 32
Jaarsveld, restauratie toren	56
's Jacob (Mr. E. H.)	46
Jacobitoren, Spits op de	3
Jan, boekenschrijver	30
Jan Willem Friso	27

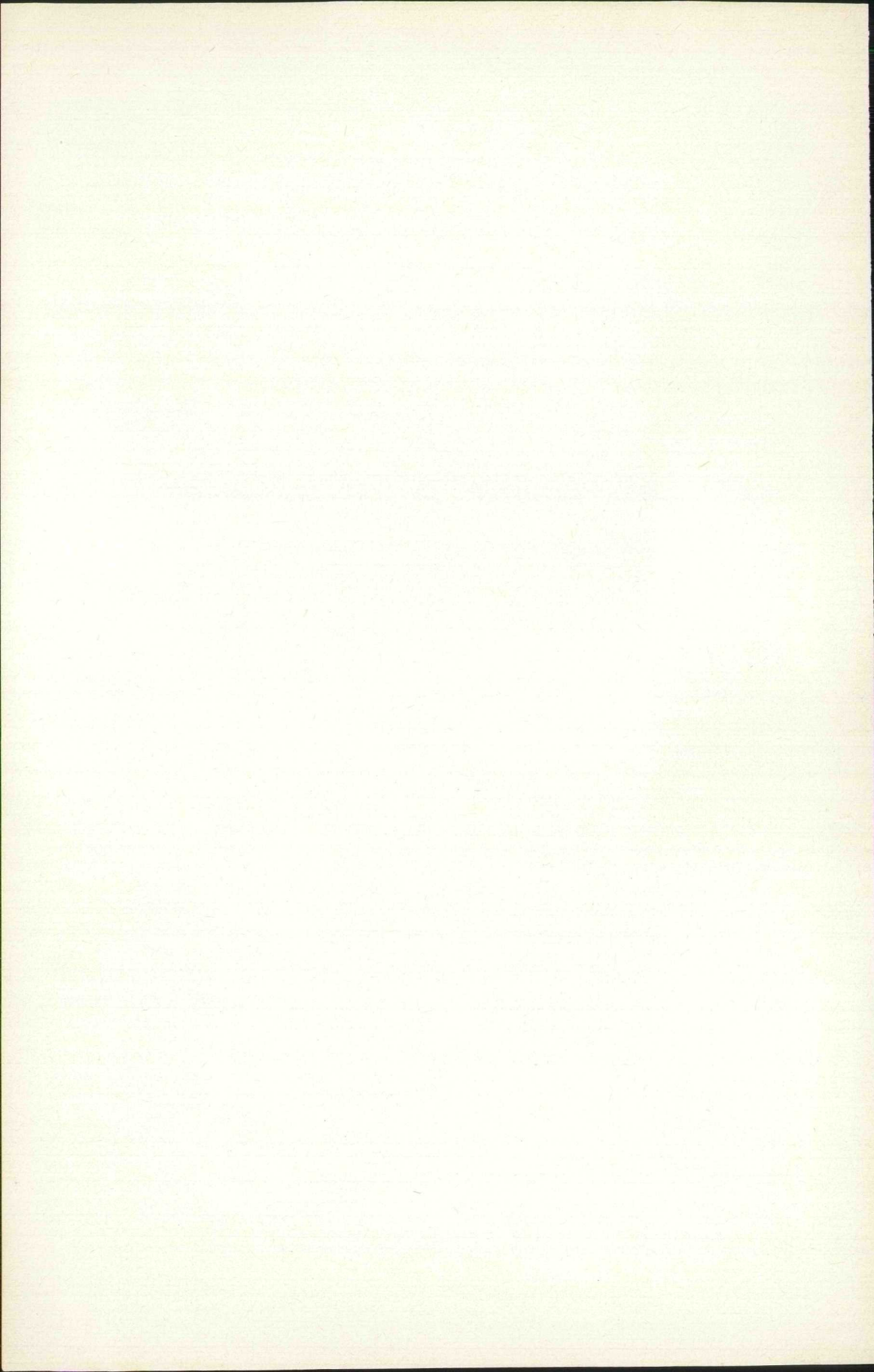
Jansen (Aart), caféhouder	40
Janskerkhof bedreigd	71
Kettlitz (J. H. Th. O.)	46
Keyzers (Anna)	10
Klerk (M. de), architect	42
Klok en Klepel	8
Kluis te Utrecht, Vierde	1, 14
Koning (Gerrit)	51
Koningslust, café	51
Koninklijk Nederl. Meteorologisch Instituut	10
Kranenburg, molen	39
Kuterlinge, geslacht	31
Lagerwey, familie	88
Lalaing (Antonis van)	5, 6
— (George van)	5
— (Margareta van)	5
— (Willem van)	5
Leer- en leesboek voor de Utr. jeugd	36— 38
Lekke (Hendrik van der)	48
Lestryeux Henrichs (J. L. de)	23
Leusden, toren	23
Levendael, Kasteel te Achterberg	32
— (van), muntmeester	32
— (Lodewijk van), tolle- naar	32
Lichtenberg (Gunter van)	63
Ligne (Lamoraal, prins van)	5
Lippe, geslacht	26
Lockhorst (Jhr. Adam van)	5
Lodesteyn (Jodocus van), predikant	31, 39
Londen, herberg in Austerlitz	40
Luffel (Johan van der)	10
Lynden van Sandenburg (Mr. C. Th. E. graaf van)	44, 46, 73
— (Mr Dr. F. A. C. graaf van)	46
— (G. C. C. J. baron van)	45, 46
Maarssen, bevolkingscijfers	60
—, Doornenburg en Bolestein, landgoederen	43
Maarssenbroek	60
Maarsseveen	60
Maartensfeest (St.)	35
Malan (D. F.)	84
Maliebaan in gevaar?	92
Maliesingel en omgeving	90— 92
Meyenhage, in de Bilt	71
Molens in de provincie	81
Molen Kranenburg	39
— Rijn en Zon	39
— de Valk, Montfoort	79
— te Elst	86
Molenvordering	81

Moll, (G.), hoogleraar	11	prior	1
Montfoort, molen de Valk	79	Reede, (Christine van)	44
—, stadsmuur behouden ...	96	— (Goert van)	44
Monumentencommissie, Provin-		— (Godard Adriaan van),	
ciale	80	heer van Amerongen ... 28,—	30
Muller-Lulofs (M. G.)	14	Rees (R. van), hoogleraar.....	11
Musschenbroek (Petrus van),		Reinalda (M. A.)	46, 73
hoogleraar	11	Reizen in de Vechtstreek ...	63— 45
Muysken (C.), architect	58	Rennenberg (Herman van)	4
Mijdrecht	88	— (Johan Frans van) ...	4
		— (Willem, vrijheer van)	4
Neve (Godert), priester	1	Renswoude, Fundatie van 52—	55
Nieuwenhuis (F. J.), architect...	58	Rhenen	6
Nieuwenhuizen (van), schoen-		—, munt te	32
maker	79	Ridder (Steven de)	45
Nijenrode	62	Ritter (Dr. P. H.), predikant ...	24
— (Geertruid van, geh.		Röell (Jhr. Mr. H. H.)	46
met Goert van Reede)	44	Römer (Mr. H. G.)	46
— (Hendrik van)	63	Ruwiel (Gijsbert van)	62
		Rijn en Zon, molen	39
Oelmans, geslacht	31	Rijsenburg, kerkplein	80
Oldenbarneveldt (Johan van) ...	63		
Ommeren (van), molenaar	86	Sain (Jan de), herbergier	40
Onnes (Michiel)	62	Sandenburg (de) te Langbroek	
Ortt (Johan)	62	..... 44—	46
Otto II van Lippe, bisschop ...	25	Sanderus (Lambertus), predikant	31
Oudheidkundige vondsten te		Scherpenzeel, postkoets naar	
Breukelen	15	Utrecht	39
Oud-Katholiek Museum, tentoon-		Schimmelpenninck (Mr. F. D.	
stelling	56	graaf)	46
Oud-Utrecht:		— van der Oye van de	
Ere-voorzitter	73	Poll van Nijbeek (A. baron)	46
Jaarvergadering	9	Schoolboek	36— 38
Lezingen	9, 81	Schoonoord, te Doorn	8
Excursies. Zie aldaar.		Smissaert (Mr. Johan Carel)	
Request aan gemeenteraad van		 29,	30
Maarssen	43	— (erven)	45
Oud-Utrechtse straatnamen 49—	52	Soest, Gaasbeeker-Gilde ...	46— 48
		Straaten (Dr. Willem van der),	
Panta Noëta	14	hoogleraar	28, 29
Pasqualini (Alexander), bouw-		Straten te Utrecht:	
meester	42	Arentzstraat	51
Paulusabdij (St.), vondsten		Jodenrijtje	55
..... 58, 68—	70	Keizerstraat, -poort, -hof 65—	67
Peter Gijsberts, lekebroeder	1	Koningslaan, -plein, -poort,	
Pieterskerk (St.)	86	-steeg, -straat, -weg..... 49—	51
Placet hic requiescere musis ...	14	Oranjestraat	50
Poll (Mr. F. van de)	46	Oude Koningsstraat	51
Poll-stichting (van de) te Zeist	15	Peperstraat	67
Postkoets Scherpenzeel-Utrecht	39	Willemstraat	50
Pouille (Magdalena)	63	Stratenplan (Een nieuw)... 21—	23
Prattenberg	7		
Predikherenkerk, kluis bij de 1,	2	Teeuwisse (J. M.), hoofdonder-	
Provinciale Monumentencom-		wijzer	37
missie	80	Tentoonstelling Meterologie ...	10
		— Oud-Kath. Museum ...	56
Quarles van Ufford, familie ...	63	Tienhoven	60
Quinget (Jaspar)	5	Torck (Willem)	62
		Toulon (Mr. L. van)	46
Raet van Hoesden (Adriaan),		Turnor (Margareta), Vrouwe	

van Amerongen	29, 44
Tuyl van Serooskerken (J. M. baron van)	46
Tymen Herbert	15
Umbalabe	20
Utrecht. Twee meningen over ...	75
——— Stadsschoon (Malie- singel en omgeving)	90
——— Nieuw stratenplan	21— 23
Valckenaer (Carel van), heer van Duyckenburg	28
Valkenier (Johan)	15
Vechtstreek, reizen in de	63— 65
———, monumenten	71
Veen, (Aleidis de)	14
Veldnamen	93
Vergeeten (boeken)schrijvers ...	30
Versteeghen (André)	79
Voetius (Gijsbertus), hoogleraar	31
Vos van Steenwijk (Mr. J. A. G.	

baron de)	46
Wenden (Johs. Theod. van der), predikant	31
Westbroek, heerlijkheid	4
Willem II, prins van Oranje	28— 30
——— IV, prins van Oranje ...	27
Willink van Collen, familie ...	63
Wijk bij Duurstede, meent te ...	32
———, wapen	48
IJsselstein	42
——— (Frederik van)	42
Zeist, van de Poll-stichting ...	15
Zoudenbalch (Gerardus), boe- kenschrijver	30
——— (Ghisebert)	30
Zuid-Afrikaners in Utrecht	84
Zuilen, heerlijkheid	4
Zuylen (Zweder van)	48
Zijl (van), geslacht	44, 45

gangers zijn kaart *als één geheel* opbouwde op een systematisch net van nauwkeurige plaatsbepalingen. De belangrijk verschillende afwijkingen in oriëntatie van delen van hetzelfde blad wijzen erop dat hij vrij klakkeloos de gegevens van zijn voorgangers samenvoegde zodat een rammelend geheel ontstond.

Een vluchtige vergelijking met Ottens leert al dat hij niet alleen fouten overnam, zoals de Raasloot, geheel afwijkend van de Raa, en bovendien nog versierd met de (verdubbelde) naam Raabrugh, maar nieuwe fouten toevoegde. De schinkels in de grens zijn mistekend, en buitengewoon kras is de voorstelling van de weg Laren-Eemnes: de Meenesteeg of Zijdwind. De Roy maakt hier twee wegen van (daarin gevolgd door Tirion 1750) waarvan er één tegen de grens doodloopt en de andere alleen door een fantastische bocht naar de grensschinkel gebracht kon worden. Een uiterst typisch voorbeeld van hoe slecht hij zijn bronnen wist te coördineren.

Een ander verschijnsel, dat ook op de kaart te Maartensdijk blijkt, zijn de anachronismen die uit geschreven bronnen werden overgenomen zonder toetsing daarvan op het terrein.

Het grensbegin Gooi-Sticht werd in 1351 en 1356 vastgesteld in de Mond van de Eem. Dit is op zichzelf merkwaardig omdat de krijgshaftige Stichtsche bisschop toen toch zeker een grens linierecht Zuiderzee-Wackere Dijk (Eemnes)—Domtoren had kunnen afdwingen! Waarom gaf hij toen de Eemnesser „aanwas”, zoals men het in 1525 noemde, prijs? En daarbij het strategische punt van de rivermond! Misschien mogen wij hierin een menschelijke daad zien, want de weg die op oude kaarten Huizen met de Eemmond verbindt zou er op kunnen duiden dat de Huizers al vroeg de visvangst beoefenden en hier in de Eemmond een vluchthaven hadden, met daarbij misschien een kapel, zoals de kaart van Sinck van 1619 schijnt aan te duiden.

Deze kaart van 1619 bewijst dat toen deze grens met ruim één kilometer was ingekort, door oeverafslag. Sinck geeft hier nauwkeurig de afzonderlijke afwateringen van Gooi (Gooiergracht) en Eemnes (Heinellenwetering) en Ottens geeft ook het grensbegin zoals het nu nog is, maar De Roy (en Tirion na hem) geeft hier weer een grens tot in de Eem.

Iets soortgelijks treft de beschouwer van de kaart te Maartensdijk. Bij de noordpunt, bij Kievitsdal, nu eindigende bij de Berkenlaan of Hessenweg, staat: „deze landen zijn strekkende tot aan de Lapersweg”. Nu had Hubert van Pallais hier in 1462 een strook die tot in Laepers strekte, en het juiste verloop van de oude Lapersweg is moeilijk vast te stellen, maar toch lijkt het ook hier wel dat wij te doen hebben met een anachronisme, ontleend aan de oude blaffert, waarnaar deze kaart hier ook verwijst.

M. RAVEN.

DE RUNENSTEEN OP HET DOMPLEIN.

Sedert 1936 staat op het Damplein, dicht bij de ingang tot de kloosterhof, een monument, dat door zijn massale vorm en zijn merkwaardige ornamentiek wel zeer afwijkt van wat aan fraaie en lelijke monumenten door de vaderlandse grond gedragen wordt. Het is een geschenk van Vrienden van Nederland in Denemarken aan de Universiteit van Utrecht bij haar 300-jarig bestaan. De aanbidding geschiedde door de voorzitter van het Dansk Samfund i Holland. De grond, waar het monument op een voetstuk geplaatst is, werd door de Gemeente kosteloos aan de Staat in bruikleen gegeven.

Het gedenkteken is een, onder toezicht van de directeur van het Rijksmuseum te Kopenhagen, uit kunstgraniet op ware grootte vervaardigd en met de hand bijgewerkt afgietsel van een der twee beroemde „Jellinge stenen”, die als de fraaiste runenstenen van Noord-Europa gelden. De hoogte bedraagt 2.46 m., de breedte 2.88 m. en de dikte 1.38 m.

Te Jellinge, een dorp op Jutland (Denemarken) staan nl. sedert de 10de eeuw twee runenstenen, ter onderscheiding meestal de kleine en de grote Jellinge steen genoemd. De deense vorst Gorm, in de groeiende traditie als een groot veroveraar beschouwd, liet de kleine oprichten „ter herinnering aan zijn vrouw Thyre, [bijgenaamd Danmarkarbot, d.i.] de verbetering van Denemarken, zoals het runeninschrift getuigt¹⁾. De deense geschiedschrijver Svend Aagesen (geb. c. 1130) weet te vertellen²⁾, dat in haar tijd grote versterkingen aan de verdedigingswal in Zuid-Sleeswijk werden aangebracht, waaraan dan haar bijnaam ontleend zou zijn. Daar het echter hoogst onwaarschijnlijk is, dat het rijk van haar man, Gorm, zich ooit zo ver heeft uitgestrekt, schijnt een andere overlevering, nl. dat zij in jaren van misoogst het deense volk redde door haar te voren opgeslagen voorraden levensmiddelen beschikbaar te stellen, wellicht eerder ter verklaring van haar betiteling in aanmerking te komen³⁾.

Omstreeks 940 is Gorm opgevolgd door zijn zoon Harald, bijgenaamd Zwarttand. Ofschoon de hieronder te vermelden mededeling, dat hij geheel Denemarken onder zijn macht bracht, moeilijk als volmaakte waarheid valt te beschouwen, moet hij toch vorst over een belangrijk gebied geweest zijn. Omstreeks 960 is hij tot het Christendom bekeerd, wat in de toenmalige verhouding tussen vorst en onderdanen doorgaans de overgang van de

1) Runen zijn de oudste schrifttekens der germaanse volkeren.

2) In zijn: *Compendiosa historia regum Daniae*.

3) I. de Vries, *De Wikingen in de lage landen bij de zee*. Haarlem 1923, blz. 356.

laatst tot de door de vorst aangenomen godsdienst tengevolge had⁴⁾).

Men houdt het er voor, dat het omstreeks 980 geweest is, dat Harald ter nagedachtenis van zijn ouders, de *grote* Jellinge steen heeft doen oprichten en daarop tegelijk beide gebeurtenissen — de onderwerping van Denemarken en de overgang van het volk tot het Christendom — heeft doen vereeuwigen.

Als overoud gedenkteken van de deense geschiedenis en cultuur is deze grote Jellingesteen een hoog aangeslagen nationaal bezit van Denemarken en daarom zal wel juist een copie van *dit* monument in 1936 als geschenk gekozen zijn.

Op de naar het Domein gerichte voorzijde staat in vier reeksen een tekst in runenschrift. Een bronzen wandbord tegen de de muur van de kloostergang geeft de reproductie van deze tekst met transcriptie en een vertaling in het nederlands. De laatste luidt:

„Koning Harald gebod dit gedenkteken te maken ter nagedachtenis aan zijn vader Gorm en zijn moeder Thyre, Harald, die geheel Denemarken aan zich onderwierp en Noorwegen, en de Denen tot het Christendom bekeerde”.

De achterzijde vertoont tussen vlecht-ornamentiek de oudst bekende afbeelding in de noord-europese landen van de gekruisigde Christus. In de niet-realistische weergeving van den Gekruisigde en het type van het versieringselement meent men ierse of keltische kultuurinvloed te herkennen.

v. C.

---

4) Zie over de oorzaak en de strekking van dit verschijnsel: R. R. Post, S. Bonifacius' methode van geloofsverkondiging: overtuiging of dwang?, in: Annalen van het Thijmgenootschap XLII, 1954, 117 e.v.

BOEK AANKONDIGING

S. van der Linde. 1000 jaar dorpsleven aan de Vecht. Loenen aan de Vecht 953—1953. Loenen aan de Vecht 1954. 153 blzz. m. ill. 80.

De herdenking van het 1000-jarig bestaan van het dorp Loenen in 1953 heeft de toen nog ter plaatse staande hervormde predikant Dr. S. van der Linde aanleiding gegeven de geschiedenis van zijn standplaats te boek te stellen. In het door Drukkerij van Kralingen aldaar aantrekkelijk uitgegeven boekje (f 3.— ing., f 4.— geb.) trekt de langdurige geschiedenis van het Vechtdorp aan onze aandacht voorbij: van 953 af, toen Koning Otto I de te „Lona” liggende domeingoederen aan de utrechtse bisschop Bal-

derik in eigendom gaf, tot aan de opening van de „snelweg” Utrecht-Amsterdam in 1954, die het misschien „nog meest intacte” dorp aan de Vecht de weldadige rust terug gaf, waarvan het waanzinnige verkeersmonster het in het laatste decennium vooral beroofd had.

Het schrijven van een dorpsgeschiedenis is altijd moeilijk. Komen er al bij wijlen enkele bijzondere, uit de gewone gang van zaken springende gebeurtenissen voor, in het algemeen vindt de geschiedenis van het land of de grote steden slechts zwakke weerklank in het leven der dorpen, en in de archiefstukken, zo zij bewaard bleven, komen in overeenstemming daarmee in hoofdzaak slechts gegevens van wel zeer-lokale aard voor. Als men die dan weet te gebruiken zoals de schr. van dit boekje gedaan heeft en ze weet te combineren met hetgeen bronnen en litteratuur van wijder allure opleveren, dan blijkt weer eens te meer het nut van de kleine, op zich zelf niet zo belangrijke archieven.

Het boekje is verdeeld in drie uitvoerige hoofdstukken: Loenen in de Middeleeuwen — Loenen in de eeuwen van kentering (16-18e eeuw) — Loenen in de nieuwe tijd. Binnen deze grote indeling wordt in kleinere paragrafen een bonte rij gebeurtenissen aan de lezer verhaald en wordt hij met velerlei situaties en toestanden in kennis gebracht. Dat het kerkelijk leven de bijzondere belangstelling van de schr. trok, zal niemand hem kwalijk nemen, zeker niet nu ook de burgerlijke samenleving, de verhouding tot de kasteelheren van de buurt, volksgebruiken en sociale toestanden naar ik meen de hun toekomstige aandacht kregen en hun deel aan de schildering van duizend jaar dorpsleven bijdroegen. Waarschijnlijk wel om de levendigheid van het geschiedverhaal te verhogen, gebruikte de schr. voortdurend de tegenwoordige tijd. Op de duur doet dat wat gewild aan, gelijk ook de wel opzettelijk wat luchtige toon door de ene lezer meer gewaardeerd zal worden dan door de andere. Overigens zal deze uitgave bij huidige en oud-Loenenaars en ook bij anderen de belangstelling vinden die ze verdient.

v. C.

G. J. Uitman. Wat zeggen onze aardrijkskundige namen?
Van Gorkum & Comp., Assen, 1954. 142 blzz. 80.

Voor veel leden van Oud-Utrecht is de heer G. J. Uitman te Zeist geen onbekende. Wie wel eens iets van hem las over de oorsprong van familienamen, of hem over dit onderwerp hoorde spreken, zal hem stellig gaarne als gids verkiezen voor een rondgang op het gebied der nederlandse plaatsnamen.

Het door hem geschreven boek over de betekenis van de plaatsnamen — welk boek door Van Gorkum zeer keurig is uitgegeven

— zal daarom door menigeen met genoegen ter hand genomen worden.

De heer Uitman stelt in deze publicatie voorop, dat hij „geen andere pretentie heeft dan de lezer een samenvattend inzicht te verschaffen in de uitkomsten, die het wetenschappelijk onderzoek van onze plaatsnamen heeft opgeleverd”. Men behoeft bij hem dus niet direct naar nieuwe vondsten te zoeken. Hij heeft alleen willen verzamelen wat anderen aan het licht brachten. Voortdurend vindt men dan ook verwijzingen.

Nu kan men op dit gebied niet voorzichtig genoeg zijn. Het bij ieder wel voorkomend verlangen om de betekenis van een plaatsnaam aan de weet te komen, leidt gemakkelijk tot allerlei gissingen. De heer Uitman, die in het motto van zijn boek al het beeld van schoenmaker en leest hanteert, komt aan het slot van zijn publicatie vaststellen: „Alle dilettantisme dient onvoorwaardelijk geweerd. Veel namen zijn overoud en kunnen daardoor niet meer met zekerheid opgehelderd worden. Verandering had vaak plaats tengevolge van volksetymologie. . . . De gegevens voor de navorsers zijn niet altijd betrouwbaar. . . . De onderzoeker moet dus zeer kritisch te werk gaan. Hij onthoude zich liever van een verklaring dan dat hij een op niets steunende gissing maakt. Hij moet doorkneet zijn in de oude taalvormen en de historische grammatica in zijn volle omvang beheersen, anders glijdt hij al gauw uit.”

Het zijn deze woorden, die ons te meer er toe zetten om naar de heer Uitman te luisteren. Er wordt uiteraard maar een greep gedaan; toch komen vele honderden plaatsnamen ter sprake. Het is een genoegen om in dit boek te bladeren, nadat eerst al aan de hand van de registers snel naar de verklaring gezocht werd van de namen, die men zelf voor het grijpen heeft.

Een paar voorbeelden. Bij Abcoude, zo liefelijk in de weilanden gelegen, zal men niet licht aan een bosplaatsje denken. Toch heette het oorspronkelijk Abekewoude; doch wij krijgen er tegelijkertijd de mededeling bij, dat het woord woud niet op dichte bossen behoeft te wijzen, maar evengoed op bosjes van akkermaalshout welke op het veen groeiden.

Amersfoort wordt in de 10e eeuw Amersfordia genoemd, later Amersforde, Amersvorde, Amersfoerde. Dat laatste deel van de naam moet wel wijzen op ford, furt, voord: doorwaadbare plaats aan de rivier. Maar met het eerste lid der plaatsnaam is men nog niet klaar gekomen. Het zou iets met de Eem te maken kunnen hebben, het kan ook uit een persoonsnaam ontstaan zijn. Gissingen als fort aan de Eem of Amor Fortis (de sterke liefde waarvan het kerkzegel gewaagt) zijn er naast.

Asschat bij Leusden doelt, althans voor zover het laatste lid van

dit woord in 't geding is, op schede, scheiding. Het komt meer voor bij grensplaatsen, zoals Enschedé.

Wij noemden deze namen, voorkomend onder de letter A en behorende bij plaatsen in ons gewest, maar er worden onder diezelfde letter nog zestig namen genoemd en telkens stuit men op interessante gegevens.

Wie als belangstellende dit boek leest, wordt niet teleurgesteld. En zou hij dieper willen graven, dan staat de heer Uitman telkens klaar om hem de weg naar het daarvoor benodigde materiaal te wijzen. de J.

KLEINE MEDEDELINGEN

Over Het huis Plattenburg en het geslacht de Malapert handelt een artikel van J. J. G. Kranen in *Gens nostra* van Maart 1954, blz. 44—49. Het onder Jutphaas, op korte afstand ten oosten van Rijnhuizen gelegen hebbende huis zou omstreeks 1300 gesticht zijn door een der Heren van 't Goy. In 1597/8 is Plattenburg in het bezit gekomen van een Frans edelman, Pieter de Malapart, die het oude gebouw liet afbreken en door een nieuw vervangen. Van dat jaar tot in het begin⁸ der 19de eeuw bleef het huis in zijn geslacht, waarna het overging aan het geslacht de Geer. Het raakt dan meer en meer in verval en wordt omstreeks 1840 voor afbraak verkocht aan de Staat, die op de grond het nog bestaande fort deed bouwen.

Het artikel doet verder genealogische mededelingen over het geslacht de Malapert, dat in 1816 met Jan Jacob de Malapert uitstierf.

Dubbel zeven. „Onder de hoogleraren der Utrechtse Universiteit vormde zich in September 1941 een groep bestaande uit twee hoogleraren van iedere faculteit. Zij noemde zich „Dubbel Zeven”, doch moest natuurlijk alle openbaarheid vermijden. Haar bestaan bleef aan de meeste andere hoogleraren onbekend, evenals aan de Rector Magnificus en aan Curatoren. De Commissie besprak geregeld hetgeen de Universiteit aanging en indien zij enig optreden nodig achtte geschiedde dit door een of meer harer leden op eigen naam.”

Zo begint een verslag van de werkzaamheden en belevnissen van deze in stilte werkende, als men wil illegale

groepering, onder de titel „De Utrechtse Universiteit tijdens de bezetting 1940—1945” verscheen in het Jaarboek der Rijks Universiteit te Utrecht 1952—1953, blz. 121—160.

Anders dan de titel kan doen vermoeden, pretendeert het verslag niet een volledige geschiedenis van de Universiteit in de bezettingsjaren te zijn. Het vermeldt alleen de gebeurtenissen waarmede „Dubbel zeven” en zijn leden in aanraking kwamen of die onderling werden besproken. Die gebeurtenissen waren talrijk en moeilijk. Men denke aan de duitse maatregelen tegen de joodse hoogleraren, aan de gevangeming van verschillende professoren en studenten, aan de vraag van het al of niet college blijven geven en lopen, aan het geëiste tekenen van een loyaliteitsverklaring tegenover de duitse bezetting, aan de liquidatie van studentenverenigingen, aan de vorming van een N.S.B.-Studentenfront, aan de sluiting der Universiteit, aan de dubieuze of zelfs „foute” houding van sommige hoogleraren en andere autoriteiten. Al behelst dit verslag niet alles wat plaats vond in die zwaar be-roerde jaren en al zijn ook anderen in het belang der Universiteit werkzaam geweest, met het hier gepubliceerde zijn de belevnissen van de universitaire gemeenschap tijdens de bezetting toch wel in grote lijnen en tevens in vele bijzonderheden vastgelegd. De toekomstige schrijver van het definitieve relaas zal er niet aan kunnen voorbijgaan. Hij zal met respect terugdenken aan degenen, die in een uiterst moeilijke tijd getracht hebben hun Universiteit en in haar den vaderland getrouwe te zijn.

v. C.